

POKRAČOVATELÉ KOSMOVI

MNICH SÁZAVSKÝ

Kosmova kronika byla později rozličně věcně doplňována; jedny z doplňků pocházejí od t. zv. Mnicha sázavského z třetí čtvrti 12. století. Nejdůležitější z nich je vyprávění o založení kláštera na Sázavě, jež Kosmas, patrně pro svůj odpor k slovanské liturgii, pominul mlčením. Mnich sázavský tu v podstatě přepisuje starší, patrně v prvních desetiletích 12. století sepsanou *legendu o sv. Prokopovi*, která byla asi v 2. polovině 12. století pojata do ztracené kroniky o původu Sázavského kláštera. Protože o sv. Prokopu není jiných bezpečných historických zpráv, zařadili jsme sem jako ukázkou tuto legendu. Vzděláním a rozhledem nevyrovná se náš mnich Kosmovi. Jeho slohovou úroveň není snadno posoudit, dokud není přesně znám text legendy svatoprokopské, kterou zpracovával; je však patrné, že se jeho slohový ideál značně lišil od Kosmova, zejména je mu cizí záliba v rýmované próze.

(POČÁTKY KLÁŠTERA SÁZAVSKÉHO)

5 Za času knížete Oldřicha, muže, jenž velmi ctil službu Bohu, žil poustevník jménem Prokop, rodem Čech ze vsi Chotouně, v slovanském písmě, jež bylo kdysi vynalezeno a kanonicky zavedeno od nejsvětějšího biskupa Kyrila, velmi vzdělaný; světský kněz výtečný, pilně dbalý tajemství počestného života a čistoty, později ozbrojený šatem mnišského slibu, trávil neohroženě život, samotěn s Bohem samotným, maje záruku ve víře. Neboť hoře žárem celého ducha svého pro lásku k Je-

10 žiší Kristu, pohrdl ničemnou marností tohoto světa, a odřeknuv se domu, manželky, polností, příbuzných a přátel, ba i sám sebe, dal výhost lstivému světu a jeho bídným nádherám, a utíkaje z jeho hřmotného víru, odešel do ústraní samoty a usadil se na vršku jakési opuštěné jeskyně, v níž prý bydlelo tisíc ďáblů; jsa obrněn nebeskými zbraněmi a vystavěv tam hráze ctnosti, kterými by se mohl bránit proti psům hříchů, útoku duchovních ničemností a šípům našeptávání, a přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest Kristus, jal se mužně bojovati modlitbami, bděním a posty.

15 Když tedy v své zamilované samotě, vzdálen jsa vlnobití světského hřmotu a kryt přede všemi, dlouhý čas za Boha neúnavně zápasil, dobrotivé řízení božské nijak si nepřálo, aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce byla schována pod kbelcem, nýbrž aby svítila ke chvále a slávě jeho jména veřejně příkladem mnohým věřícím. Neboť z popudu milosti nebeské, když si ten kníže kdysi, jako obyčejně, zašel na to místo, které si zvláště vybral k lovu, a zabaven jsa honbou 20 stíhal jednoho jelena ze stáda, prchajícího do odlehlejších houštin, až k vrcholu řečené jeskyně, našel tam v chatrné chýši Prokopa, muže, jenž tam v mnišském šatě trávil poustevnický život. Zprvu byl tím zjevem překvapen, a poustoupiv ze vznešenosti knížecí, vyptával se po pořádku s čilou myslí a s líbeznou přívětivostí 25 hovorů na každou věc, kdo jest a z kterých končin přišel a proč se on, muž takový a tak vzácný, odhodlal bydlet v těch samotách. Na jeho otázky Prokop stručně a pokorně odpovídaje, vyložil mu pořadem celou pravdu, jak se věc měla, a nakonec dodal, že z lásky k Bohu a v naději na odplatu v nebesích dal světu nadobro výhost a že chce v té poušti, bude-li se to Bohu líbiti, až do konce setrvati. Kníže tedy, 30 moudrý v Hospodinu, divě se tak vážnému předsevzetí toho muže a hledě na tvář obestřenou milostí svatě zbožností, obě ruce pozdvihl k nebi a slzami polit Boha chválil, potom velmi snažně poroučel sebe jeho modlitbám, za duchovního otce si ho přijal, a poskytnuv mu štědrá rukou podpory, pln radosti se vrátil k stano- višti svých bojovníků.

35 Od té doby tedy z určení milosti nebeské vzrůstala daleko široko po všech rozcestích pověst o ctnostech Prokopových, opětovnými hovory se rozšiřujíc, takže doslechše se o něm lidé z toho kraje, hromadně přinášeli dárky a doporučeli se zbožně jeho modlitbám. On jsa pln žáru lásky, mile pohostinností nadán, svatou rozumností hojně ozdoben, cudností čist, v pokorném milosrdenství prozíravý, 40 mírností proslulý, pln překypující horlivosti ve víře, ovlážděval řečí svatého kázání prsa posluchačů jako jarní déšť v pravý čas vylitý a velmi prospěšně napravoval rádem svého učení jejich myslí. A dále, chudých se ujímal s takovou laskavou štědrostí, od Boha mu vrozenou, a sloužil jim s takovou ochotnou a radostnou starostlivostí, jako by Kristus viditelně byl přítomen, takže otrhanci a žebráci 45 z celé té krajiny jeho přičiněním dostávali živobytí. I spěchalo k němu množství věřících, kteří toužili v duši odříci se zisků světa a zůstávati s ním až do konce života; on je dobrotivě vítaje choval jako kvočna kuřátka svá pod křídly. A tak po průběhu krátkého času blažený otec Prokop, sebrav náklad, jaký mohl, položil

základy ve jménu Páně, vystavěl basiliku ke cti nejsvětější rodičky boží Marie a sv. Jana Křtitele, a shromáždív několik bratří zbožného života i mravů, rozhodl se, 50 když jednomyslná láska poutala v soulad jejich duše, dáti jim řeholní pravidla a bohoslužbu po vzoru blahoslaveného otce Benedikta; sám však se stal nejmenším mezi nejmenšími. A jak byla rozumná a úspěšná bdělost jeho ducha, snaživost a starostlivost a jak překypoval dobrotivou láskou k bratřím, nikdo nestačí svou vý- 55 mluvností důstojně vylíčit. Tedy řečený kníže a dvorské panstvo zvykli si rádi ho nazývati otcem a také se upřímně snažili milovati ho s otcovskou úctou. A proto týž kníže, poradiv se prozřetelně a moudře s důmyslem svých dvořanů, velkomysl- ně rozhodl, že má býti povýšen k hodnosti opatské; opatřil náležitě některé věci nezbytné ke klášterní potřebě, a jiné příslibiv, později též náležitě doplnil. On 60 však z obavy, aby se nevynášel nad jiné, s největším úsilím se tomu v své tichosti a pokoře vůbec vzdával, tvrdě, že je člověkem nezkušeným a nehodným, že naprosto nedovede podřízeným ukládat úkoly poslušnosti, dovolávaje se za svěd- ka Boha, jediného znatele všech věcí skrytých, který prohlédá vnitro jeho duše.

Mezitím zašlo světlo světa knížeti Oldřichovi dobré paměti a panství v zemi 65 dosáhl jeho syn Břetislav, muž, jenž dbal všude pěstování božského náboženství; ten si umínil s veškerým úsilím svého bystrozraku dovésti ke zdárnému konci dílo, jež jeho otec zůstavil nedokončeno. Neboť doslechnuv se svatě pověsti blahosla- veného muže, zaradoval se, jakož i jeho velmožové, nesmírným jáсотem, více než by kdo myslil, poroučel se s blahopřáním do jeho modliteb, a vzav ho stranou, do- 70 mlouval mu, aby opatskou infuli přijal; potom ho opět a opět v přítomnosti všeho dvořanstva naléhavě přesvědčoval, že by chtěl nechtěl řízení pastýřské péče přijmouti měl. Ale muž boží trval v své obvyklé zatvrzelosti a nedal se nijak pohnouti, aby knížeti vyhověl, tvrdě, že je naprosto nehoden. Ale kdož by se mohl protivit božskému nařízení? Neboť překonán byv tak naléhavými prosbami 75 a tolika laskavými domluvami i přívětivostí velmožů, mocí byl vysvěcen na opata. A tak po tom slavném povýšení kníže Břetislav nejprve z knížecí moci potvrdil darování, jež jeho otec učinil témuž otci Prokopovi ještě před přijetím opatství, totiž řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolnici s lukami a s lesem vůkol. Když se potom na toto darování táhli dědicové a usilovali bezprávně si je při- 80 vlastnit, nechtě rušit otcovské nařízení, postavil se proti tomu, spor rozsoudil a otci Prokopovi opět daroval všechnen užitek z vody a z lesa v řečených mezích, vykoupil pole a louky, ležící po obou stranách řeky, za svědectví svého syna Vra- tislava a svých velmožů za šest set peněz a postoupil je písemně a před právními svědky zpět opatu Prokopovi. Konečně též z vlastní štědrosti odevzdal okolní 85 zemi až k lesu Strnovníku, též ves Skramníky, jeden rybník a slup k lovení ryb, koupenu za sto peněz, témuž opatu a jeho nástupcům pro spásu své duše k věčnému držení.

Když se tedy již stal za tak šťastného řízení opatem, nevynášel se nad sebe, 90 nýbrž stoje na základě ctností ještě pevnějším a upevněn též stálo výtečností pokory a lásky, býval tak přívětivý a pln citu dobroty, že ho podřízení spíše milo-

vali, než aby se ho báli. Nepřestával jim obecně i jednotlivě dávatí spasitelná napomenutí a mnohá poučení, příklady ze staré doby vyzdobená. Za jeho doby tedy nechybělo v ničem hojnosti; on se však živil prací rukou svých a chudé v nouzi oblažoval, a bera na sebe starost všech v zármutku postavených, občerstvoval je, jako moudrý lékař nemocné, lékem otcovství a útěchou. Veda tak blažený a slavný život, zářil znamenímí ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života a vnuknutím Ducha svatého dokonce slyнул i darem prorockým, předvídáje budoucnost.

Neboť podle zjevení božské milosti zvěděl dva dni napřed lhůtu své smrti; povolav synovce svého dobrých vlastností Víta a syna svého zbožné povahy Jimrama, vyložil jim, co se stane, jak to také později skutečnost potvrdila, přerývaným hlasem k nim promlouvaje vznešená slova: „Synáčkové moji nejmilejší, kteréž jsem vychoval jako kvočna kuřátka, uvažte, že čas mého odchodu nastává; třetího dne zcela jistě na pokyn Páně odeberu se ze stánku tohoto těla, poroučeje vás Bohu, ale oznamuji vaši opatrnosti, že po mém odchodu budete zmitáni bouřlivou směsicí pomluv, jako vlnami v bouři, a trápeni zhoubným vlnobitím pronásledování; a budete učiněni vyhnanci na šest let v cizí zemi a tento klášter mocí knížecí bude odevzdán v držení cizozemců. Ale vy, nejmilejší synáčkové, nehyňte u víře; utvrzujte bratří své, Boha snažně chvalte, v štěstí ho velebte, v neštěstí proste, v radostech díky vzdávejte, v žalostech ho hledejte; neboť jeho nesmírnou dobrotou budete nakonec utěšeni. Neboť až uplyne šest let, slituje se nad vaším vyhnanstvím, navrátí vám stav pokoje, vaším utrhačům odplatí rovným po zásluze a vás uvede zpět do přístavu útěchy. Neboť po smrti nynějšího knížete, dobrého Břetislava, nastoupí Spytihněv, jenž vás bude pronásledovati; ale po jeho smrti ujme se vlády nad knížetstvím českým Vratislav, muž bohabojný a dobrotivý. Ten vás přivede zpět z vyhnanství a Ježíš Kristus, Pán náš, udělí vám na tomto našem klášteře pokoj a bezpečnost po všechny dny života vašeho. Amen.“

A již na sklonku příštího dne, když po řádném skončení nešporních modliteb a kompletáře seděl na lůžku, byl zachvácen prudkou nevolností, a v poslední hodině leže, ač mu již docházel dech, přece napráhnuv mužně rámě, nepřestával bítí starého nepřítele lidstva dýkou modlitby. Ihned dal povolati bratří pohřížené v bolest zármutku a v bezútěšný pláč a posiloval je poučováním otcovské útěchy, a dav jim pokyny stran těla svého, odešel ze zkázy tohoto světa k Hospodinu, z poroby k vládě, z práce k odpočinku, ze smrti k životu věčnému štědrostí Pána našeho Ježíše Krista, který v trojici dokonalé živ jest a slávou slyne, Bůh jeden po neskonale věky věkův, amen. I dokonal blahoslavený opat Prokop běh svého života šťastně v Pánu roku od narození Páně 1053 a téhož roku, dne 25. března, byl slavně pohřben za přítomnosti Šebíře, pražského biskupa, v kostele svatě rodičky boží Marie, jež sám vystavěl.

Tedy po skonu nejblaženějšího otce Prokopa družná jednota bratří zvolila z vlastní vůle ze svého sboru jeho synovce Víta opatem; byv zvolen beze lstí, bez úplatnosti byl vysvěcen. Byl to muž v lidských i božských věcech schopný,

nepřítel tohoto světa, mravností proslulý, bdělý strážce moudrosti, ctihodný vzestavením, přívětivý v řeči, mírný a smířlivý. Za doby, kdy prospěšně spravoval své opatství, kníže Břetislav se rozloučil se světem a po něm se ujal kormidla vlády Spytihněv. Toho času se naplnil pořad předpovědi svatého otce Prokopa. Neboť poštvání nenávisť děblovou, jali se mnozí sokové Vítovi, nahromadivše jedovaté smyšlenky pomluv, strojiti osidla úštěpků na dvoře knížecím proti opatovi a jeho bratřím, a ohlušující sluch knížete lahodně vymyšlenými lžemi, rozmanitými hanami je ostouzeli, říkajíce totiž, že se zřejmě zapletli slovanským písmem do kacířství a pokrytectví a že jsou vůbec neznabozi; proto usilovně dokazovali, že by vůbec slušelo vypudit je a na jejich místo dosadit opata a bratří latinského vzdělání. Ó závistí, ó zlostná horlivosti, z níž úniku není, ó závistí prokletá, všelikou zlobou zavilá, ohni neuhasitelná! Ale v pravdě, kdo se rozhorlí závistí, bývá jí jako šat molem stráven; komu však kdo závidí, toho slavnějším učiní. A tak Vít, vzav s sebou bratří, které jednota lásky svorně spojila, odebral se pryč do země uherské.

Nyní, myslíme, je vhodné zaznamenati laskavé paměti stručnou zprávou a podle hodnověrného podání lidí věřících jeden z mnoha zázraků toho blahoslaveného muže, který pro jeho zásluhy ráčila velebnost Pána našeho po jeho smrti ukázati. Neboť když opat Vít se svým bratrancem Jimramem a s bratřimi, jež jednota lásky svorně spojila, odešli pryč do země uherské, řečený kníže, řídě se po úradě se svými milci vlastním rozhodnutím, ustanovil v onom klášteře opatem rodilého cizince, člověka plného vášnivě zloby. Jemu, když se první den po svém příchodu, jda podle obyčeje na jitřní sborové hodinky, blížil ke dveřím kostela, zjevil se tam svatý muž Prokop, stoje opřen o dveře domu modlitby, a řekl mu: „Odkud máš moc zde přebývati? Co hledáš?“ On odpoví: „Mocná velebnost knížete a nezvratná vznešenost jeho velmožů svěřila mé dovednosti až do konce mého života řízení tohoto klášteře.“ Svatý otec Prokop na to: „Ihned odejdi bez hanby ponížení! Neučiníš-li to, přijde na tebe boží pomsta.“ A po těch slovech zmizel. Ale onen, maje to za přelud satanův, docela nic toho nedbal. Když však si druhou a třetí noc málo vážil jeho hrozby, zjevil se mu svatý ten muž čtvrtou noc, když šel k jitřní službě, a řekl: „Proč jsi odepřel poslechnouti mých přátelských domluv? Svým duchovním synům jsem vyprosil od Hospodina toto místo, nikoli tobě, jenž jsi sem vešel podloudně. A jestliže ti byla dosud od tvého pána, knížete, tato moc nakázána, ode mne budiž od té chvíle zakázána.“ A to praviv, jal se ho nejsilnějšími ranami urputně bítí berlou, kterou držel v ruce. A on, jako by byl bodnut ostnem Belloniným, ihned bez odkladu opustil klášter a letným během dospěl ke knížeti země a celou tu příhodu mu oznámil. Ten užasnuv mocným podivem, jal se kolísati a zapleten do osidla rozpaků zůstal až do konce svého života.

Tedy po smrti knížete Spytihněva odevzdalo božstvo svému věrnému služebníku Vratislavovi pamětihodným údělem řízení knížetství. A poněvadž byl obzvláštním ctitelem služby boží v církvi, oblíbil si též onen klášter s láskou celého srdce svého. Vyslav posly ke králi uherskému, povolal se ctí zpět z vyhnanství opata

- 175 Víta a jeho bratří a vrátil je, jak slušelo, jejich klášteru. A pro zásluhy a modlitby blahoslaveného dědice Prokopa dostalo se jim milostné útěchy všemohoucího Boha, jež tento klášter, mající dostatek a přebytek zisků ve všem, povznesla k bývalé, ba ještě větší cti. A tak šťastný opat Vít, muž neobyčejně přičinlivý a rozvážný, svěřil se souhlasem bratří, když se blížil konec jeho života, právo opatského řízení
- 180 svého arcikláštera svému příbuznému Jimramovi, muži svatostí vynikajícímu, se svolením knížete a jeho velmožů. Sám konečně potom, když proběhla krátká dráha dní, dokonil svůj den poslední, aby živ byl s Hospodinem na věky. Jeho tělo bylo pohřbeno vedle dveří nalevo při vchodu do kostela svaté rodičky boží Marie.

1 kníže Oldřich vládl v letech 1012-1033 – 2 Chotouň podle Mnicha sázavského rodiště sv. Prokopa, ves 7 km na sev. od Kouřimě – 13 *přirážeje své myšlení ke skále, kteráž jest Kristus* . . . 1 Kor. 10,4; 2 Kor. 6,5 – 17-18 *aby město na hoře ležící bylo skryto, ani aby svíce byla schována pod kbelcem* Mat. 5,14-15 – 41 *jako jarní déšť v pravý čas vyliťý podle Oz.* 6,3 – 47 *jako kvočna kuřátka svá pod křídly* . . . Mat. 23, 37 – 51-52 *řeholní pravidla a bohoslužbu po vzoru blahoslaveného otce Benedikta* míněna zde řehole benediktinská, ke které patřily naše nejstarší kláštery; benediktini se tehdy nestavěli nepřátelsky k slovanské bohoslužbě–63 *Boha, jediného znatele všech věcí skrytých.* Dan. 13,42 – 65 *Břetislav vládl v letech 1034-1055 – 78 řeku, tekoucí od Milobuze až k jeskyni Zákolníci* tyto místní názvy nejsou nikde doloženy, takže nelze určit, o která místa jde – 85 *k lesu Strnovníku, též ves Skramníky* polohu lesa Strnovníka nelze dnes určit; Skramník je ves severně od Chotouně, rodiště Prokopova – 96 *zářil znamenímí ctností v chrámu božím jako slunce až do skonání života* Sir. 50,7 – 103 *čas mého odchodu nastává* 2 Tim. 4,6 – 109 *nehyňte u víře* 1 Tim. 1,19 – 114-115 *Spytihněv vládl v letech 1055-1061, Vratislav II. v letech 1061-1092 – 118-119 nešporních modliteb a kompletáře* nešporní modlitby jsou večerní modlitby kněžského breviáře, kompletář je závěrečná modlitba denní – 144 *ohní neuhasitelný* Mat. 3,12 – 145 *šat molem stráven* Job 13,28 – 168 *bodnut ostnem Belloniným* (Bellona byla římská bohyně války); srov. Juvenalis IV, 123 – 174 *králi uherskému Béla I. (1060-1063)*